

Пам'яті

Володимира Володимировича Немошкаленка (1933 – 2002)

25 червня раптово не стало Володимира Володимировича Немошкаленка – знаного у світі вченого-фізика; одного з талановитих організаторів науки в Україні; громадського діяча, який пристрасно і невтомно відстоював інтереси науки, освіти, культури; великого знавця і цінителя книги; друга бібліотек, доброзичливої, світлої, закоханої у життя людини.

Бібліотечна громадськість України знає академіка В. В. Немошкаленка не лише як автора численних праць у галузі фізики твердого тіла, спектроскопії, оптоелектроніки, що користуються постійним попитом читачів, а й як громадського діяча, який, очолюючи протягом десяти років Інформаційно-бібліотечну раду Національної академії наук України, зробив відчутний практичний внесок у розвиток бібліотек системи.

В. В. Немошкаленко народився 26 березня 1933 р. у м. Сталінграді (тепер – Волгоград) у родині військовослужбовця. У 1951 р. зі срібною медаллю закінчив середню школу № 8 у м. Чернігові. У 1956 р. після закінчення з відзнакою інженерно-фізичного факультету Київського політехнічного інституту був направлений на роботу в щойно створений Інститут металофізики Академії наук України, в якому й сталося його сходження від інженера до директора.

За 46 років наукової і науково-організаційної діяльності Володимир Володимирович встиг зробити надзвичайно багато. Його роботи розвинули теорію і значно розширили експериментальні основи дослідження електронної структури твердого тіла. На основі комплексного використання експериментальних методів, що були розроблені і постійно удосконалювались у беззмінно керованому Володимиром Володимировичем з 1971 р. відділі спектроскопії твердого тіла, поєднання їх з ефективним застосуванням методів обчислювальної фізики до-

слідження в цій галузі фізики металів було піднесено на якісно новий щабель, а Лабораторія в галузі спектроскопії і структурної діагностики металів і сплавів Інституту металофізики НАН України визнається однією з кращих у світі. Колектив, керований В. В. Немошкаленком, розробив фізичні засади створення низки нових унікальних матеріалів із заданими властивостями, необхідних для нової техніки, а також нових, неруйнівних методів діагностики матеріалів. Цим роботам притаманні фундаментальність і спрямованість на розробку основ новітніх технологій. Усі, хто працював з Володимиром Володими-

ровичем, відзначають, що йому були притаманні загострене почуття нового, наукова інтуїція, здатність серед багатьох можливих шляхів обрати той, який приведе до нового фізичного результату, висвітлить нові грані вже відомого явища і водночас визначить перспективи подальших досліджень.

До найвагоміших досягнень учених Інституту належать два наукових відкриття світового значення з двадцяти, зроблених українськими вченими, і одним з них Інститут завдячує В. В. Немошкаленку за дослідження спільно із співавторами місячного ґрунту.

Розробки Інституту широко застосовуються практично в усіх галузях промисловості, де використовуються метали, зокрема в металургії, суднобудуванні, машинобудуванні, приладобудуванні, медицині, авіації та дослідженні космосу. Інститут металофізики НАН України – найбільший науковий центр фундаментальних досліджень у галузі фізики металів у Європі.

В. В. Немошкаленко – автор понад 900 наукових праць, 14 монографій, значну частину яких перекладено багатьма видавництвами світу.

За блискучі результати досліджень заслуженого діяча науки і техніки України В. В. Немошкаленка

було неодноразово відзначено державними та іменними преміями: Державна премія СРСР (1985 р.), Державна премія України (1980 і 1992 рр.), Державна премія Росії (1989 р.), премія ім. К. Д. Синельникова (1977 р.), ім. Н. П. Барабашова (1992 р.), ім. Г. В. Курдюмова (1999 р.); нагороджено орденами і медалями.

Крім наукових досліджень, В. В. Немошкаленко плідно займався науково-організаційною і громадською діяльністю. Як член Президії НАН України Володимир Володимирович очолював міжвідомчу наукову раду з проблеми «Фізика твердого тіла», Науково-видавничу та Інформаційно-бібліотечну ради, був головним редактором журналів «Металлофізика и новейшие технологии» та «Успехи физики металлов», головою спеціалізованих кваліфікаційних рад.

Володимир Володимирович гуртував довкола себе талановиту молодь, надаючи щонайпильнішої уваги налагодженню по-справжньому творчої атмосфери в колективі, допомагаючи розвитку особистості кожного; серед його учнів 11 докторів і 70 кандидатів наук.

До виконання обов'язків голови Інформаційно-бібліотечної ради, як і до будь-яких доручених йому інших справ, Володимир Володимирович підходив як професіонал. Принцип нерозривного зв'язку науки з практикою, що так успішно втілювався ученим у металофізиці, став визначальним і у його підході до бібліотечного будівництва в Академії наук України. В тяжкі роки перебудови і фінансових негараздів його діяльність на посту голови Інформаційно-бібліотечної ради була спрямована на вирішення кардинальних питань бібліотечної науки та практики: розробку концептуальних засад інформаційного забезпечення науки, освіти, культури в нових умовах, забезпечення учених найбільш інформативними вітчизняними та зарубіжними виданнями шляхом поєднання використання традиційних книжних та електронних видань і новітніх технологій, інтеграцію інформаційних ресурсів установ Академії та піднесення на цій основі ефективності їх використання, удосконалення бібліотечно-бібліографічної класифікації як основи збагачення можливостей наукового апарату, збереження меморіальної частини книжкових фондів та освоєння сучасних потоків інформації.

Дбаючи про те, щоб учені Академії були забезпечені найбільш інформативними виданнями, що відбивають досягнення світової науки, Володимир Володимирович вивчав і ретельно аналізував величезний статистичний матеріал, що містить різноманітні характеристики журналів, відбитих у По-

кажчику журналів – Journal Citation Reports (ICR) Інституту наукової інформації США. Такі показники, як ранжування журналів за імпаکت-фактором і показником оперативності, Володимир Володимирович розглядав як надійний засіб об'єктивної оцінки інформаційної значущості наукових видань, враховуючи їх при визначенні репертуару валютного замовлення. Володимир Володимирович завжди цікавився, який імпакт-фактор у журналів, що видаються інститутами НАН України. Вважаючи мовний бар'єр однією з причин недостатнього поширення у світі досягнень українських учених, В. В. Немошкаленко вивчав можливості створення в Академії центру перекладів на зразок Інтерперіодики у Москві, де оперативно перекладалися б на англійську мову журнали, наукові збірники, монографії.

Взагалі слід сказати, що на виконанні В. В. Немошкаленком обов'язків голови Інформаційно-бібліотечної ради постійно відбивалось його шанобливе ставлення до книги і бібліотеки, які з дитинства стали його улюбленим середовищем. Академік часто з теплотою згадував читальний зал Чернігівської публічної бібліотеки, де він том за томом жадібно перечитував твори класиків світової і вітчизняної літератури, праці істориків, мемуари видатних людей, наукову фантастику, улюблені журнали «Наука и жизнь», «Техника – молодежи», «Знание – сила». Останній він і сьогодні вважав взірцевим з точки зору популярного викладу наукового матеріалу, шукав шляхи видання аналогічного журналу для нашої молоді, де вчені України в цікавій формі розповідали б про наукові відкриття.

У Володимира Володимировича з дитинства була вироблена звичка стежити за новими надходженнями, він професійно судив про особливості видань провідних вітчизняних видавництв, поліграфічне оформлення книг, широко радів, коли хороша, змістовна книга мала й відповідне оформлення. Поритися у книжкових розвалах було для нього не лише насолодою, але й потребою. Щосуботи він давав волю цій своїй пристрасті, відправляючись на Петрівку, звідки найчастіше повертався з книжковими трофеями. Всесвітня і вітчизняна історія, давня і новітня, історія трьох російських революцій, видатні постаті в стані «білого» руху і пролетаріату, маловідомі сторінки Великої Вітчизняної війни, життя видатних діячів науки, мистецтвознавчі видання, книги з архітектури, геральдики, нумізматики, філателії – ось далеко не повний перелік його читацьких уподобань.

В інститутах Академії обов'язково призначаються куратори бібліотеки з членів дирекції, найчасті-

ше – заступник директора з наукової роботи чи учений секретар. В Інституті металофізики куратором бібліотеки був сам директор. Бібліотека була його гордістю, бо її книжкові зібрання утворювались за безпосередньої участі учених, які стояли біля витоків металофізики в Україні, були засновниками спеціалізованої лабораторії у Дніпропетровську, на базі якої згодом було організовано Інститут.

У фондах бібліотеки зберігаються особисті колекції академіків В. М. Свечнікова, Г. В. Курдюмова, В. І. Данилова, А. А. Смирнова, В. Н. Гриднева, члена-кореспондента М. О. Кривоглаза. У зв'язку з цим хочеться нагадати про ще одну рису В. В. Немошкаленка – глибоку повагу до тих людей, що створили славу Інституту, взагалі до традицій. Новатор, піонер, першопроходець у науці, він водночас дуже дбайливо ставився до традицій у культурі, науці, вважав, що перебудови і реформи мають бути виваженими, поступальними, освяченими віковим досвідом людства. Цю повагу ви відчуваєте, щойно вступивши на територію Інституту. На стіні біля входу розміщено горельєфи вчених – засновників Інституту, на другому поверсі – величезна галерея портретів учених Інституту, що прославили його науковими здобутками.

У складні роки перебудови, коли директори багатьох інститутів, аби вижити, «ушільнювали» наукові відділи і бібліотеки, здаючи приміщення в оренду, Володимир Володимирович розпорядився виділити бібліотеці додаткову світлу кімнату, в якій, як і скрізь в Інституті, любовно створено затишний інтер'єр і розміщено колекції учених. Тепер там буде зберігатися і наукова бібліотека академіка В. В. Немошкаленка, яку він ще за життя заповів бібліотеці Інституту.

До речі, факти здачі в оренду приміщень бібліотек дуже обурювали Володимира Володимировича, тому у лютому 1997 р. в інститути Академії було направлено лист голови Інформаційно-бібліотечної ради, де вказувалось на неприпустимість погіршення умов роботи бібліотек, необхідність посилення заходів щодо збереження фондів, своєчасного проведення переобліків.

Свою інститутську бібліотеку В. В. Немошкаленко оснастив комп'ютерною технікою, наглядав, як просуваються процеси інформатизації. Мабуть, не було жодної делегації, якій поряд з унікальними лабораторіями Інституту не показали б і наукову бібліотеку. Таке ставлення до бібліотеки – свідчення глибокого розуміння високого громадського призна-

чення бібліотеки і бібліотечної професії, незмірно зрослої ролі інформації у сучасному суспільстві. Інформаційну підтримку розвитку науки, освіти, культури В. В. Немошкаленко розглядав як єдиний взаємопов'язаний процес, умову забезпечення інтеграції науки і освіти. Професор В. В. Немошкаленко з натхненням читав лекції з фізики металів у технічних вузах, брав найактивнішу участь у відкритті фізико-технічного факультету Академії наук України при КПІ.

Де б не виступав Володимир Володимирович – на Загальних зборах Академії, на засіданні Президії чи Міськради, у студентській аудиторії, на конференціях бібліотекарів чи видавців – зал завжди заворожено слухав його, бо це було живе, глибоко особистісне, небайдуже слово, жива, часом несподівана думка.

А ще причаровував його дар спілкування з людьми – миттєвий контакт, непідробний інтерес, щира повага до співрозмовника, підкуплююча відкритість, уміння підхопити раціональну думку і надати їй глибини і ваги. І при цьому вас абсолютно не гнітить відчуття, що співрозмовник – учений із світовим ім'ям, ви забуваєте про пресловуту субординацію, а є ні з чим незрівнянна радість спілкування, взаєморозуміння – мабуть так і має виявлятися справжній демократизм.

Наступного року ми всі готувалися відзначити 70-річчя В. В. Немошкаленка, передивлялися плани, готували біобібліографію. А сам він був поглинутий перспективами розвитку Інституту, будівництва синхротрона, створення міжнародного дослідницького центру, організації центру перекладів при видавництві, надання іншого статусу бібліотекам і бібліотекарям – інформаційних посередників.

Смерть – несподівана, незбагненна – спостигла його на порозі домівки, коли він уже був готовий їхати до Інституту...

Творець, будівничий, новатор, першопроходець – ці слова постійно звучали на траурному мітингу і нікому не здавалися перебільшенням. Щиро говорячи традиційні слова про вічну пам'ять у наших серцях, ми ще до кінця не усвідомлюємо, як часто ми будемо повертатися до нього в думках, як нам не вистачатиме його мудрості і простоти, романтичного піднесення і раціоналізму, вміння цінувати кожен життєвий мить. Особистості, подібні Володимиру Володимировичу Немошкаленку, насправді не можуть не залишити глибокого сліду в людських душах.